

55782

7055

HETVILÁG

MINDEN BETUDJA AZ ABOKÉ MIND A NYERVEN ÉRTÉSE, AN KÉP TORRÉNGTAM,
 TOLA A FÉLÉVÉN FÉLÉVÉN Agy DENTÉSEM, ÉLŐBB DOKTORÁNNAK
 VÁRAMIT, Agy KÉLÉVÉN ÉS DOKTORÁK. VÉLŐK VÉRÉNGTAM ÉS JÓKÓK

„...mikép a monda hős elindulva a *hétvilágba* vagy *világtalan világig*, csak ugyan csodás világokat jár be; bekalandozza ilyenkor a *réz, ezüst, arany erdőket*, a *sárkányi föld alatti palotákat*, a *szellemek, ördögök pokoli lakát*, a *tündérek boldog honát*, s eljut egész a *föld, tűz, lég, víz tündér anyákhoz*, a *nap, hold és szél sógornékhöz*;...”

„... hol az elátkozott, kit ennél fogva sem a menny sem a pokol be nem fogadhat, elsülyedve a földről *hét külön csodás világon* mén át,...”

(Ipolyi Arnold:
Magyar mythologia)

HÉTVIÁG

3

Hétvilág

A JATE Közművelődési Titkárságának Kiadványa

Felelős szerkesztő: Ötvös Péter

Szerkesztik: Dajkó Pál, Pató Attila

Volontőrök: Schneider Beáta, B. Kis Attila

A szerkesztőség címe: JATE Bölcsészettudományi Kar

6722 Szeged, Egyetem u. 2—6. I. sz. Irodalomtörténeti Tanszék (Ötvös Péter)

A lap támogatói 1991-ben: JATE, Szegedért Alapítvány, Művelődési és

Közoktatási Minisztérium

A borító Gombos Lajos munkája.

Illusztrációk: Gombos Lajos (14, 45. oldal)

Szilágyi Zoltán (33. oldal)

A címlapszöveg idézet Magyar Barna Időhúzás című írásából.

HU ISSN: 0866-0980

Csillag Kft. Nyomda, Szeged

Tartalom

Slavko Matković	A hetvenes évekből való naplóm személyiségei (fordította: Jáger Attila)	5
Domokos Johanna	— Rejtett kérdőjelek	7 11
René Char	Bűbájosok Fél nap Creuse-ben (Józan Ildikó fordításai)	12 14
Kylie Minogue	Pakura (és talán purgatórium?) (elbeszélő költemény)	15
Milan Kundera	Nyugat túsul ejtett része (avagy Közép-Európa tragédiája) (Illényi Balázs fordítása)	18
Csizmazia Eszter	Vergilius Aeneise VI. énekének prózai fordításához	34
Vergilius	Aeneis VI. ének (részletek) (fordította: Csizmazia Eszter)	35
Martialis	Epigrammák (fordította: Benséné Bánki M. Klára)	38
Papp p Tibor	renga	39
Magyar Barna	Éjszakai pillanatok szobámból Szakállat növeszt a giliszta (avagy helyzetképek természetóráról)	41 42
A Hétvilág és a Szegedi Egyetem irodalmi pályázatának eredményhirdetése		43
Pályázat		46
Szerzőink		47

Slavko Matković

A hetvenes évekből való naplóm személyiségei

A 12-es számú személy portréja

A sikoltó lyuk

Néha keservesen és gyorsan beszélt, néha viszont lágyan, csupa kéjjel. A női trillázó hangok széles hangsorával rendelkezett, melyekkel hívogatta — szólított a madarakat, a játékokat és néhány tollas háziállatot. Azokban a napokban a 70-es években, az újságok arról írtak, hogy a síkság északi városai fölött ezüstbiciklin látták, hogy több értelmetlen költői nyelven beszél, hogy a tükör előtt tartva könyveket olvas, és hogy hajtin-csein vonóval muzsikál.

— Szeretem a művészetet, szeretem a sminket, szeretem a férfiakat, nyilatkozta egy ünnepélyes alkalommal.

Április volt, és sarjadt a növényzet a föld faggyal bilincselte mellkasából. Egész déli előtt fényképezkedtünk, és szégyenérzet nélkül körüljártunk olyan helyeket, ahova csak nyáron szokás menni. Azon a napon kedvező szél lengedezett, és akkor vált számomra gyanússá, hogy valamit rejteget a szoknyája alatt, de ezt elhallgattam azon nap szépsége miatt, a velemszületett szégyenérzet miatt és mert nem akartam témát adni a rossz nyelveknek. Csak azt mondtam: „Botladozom a dalaid szavaiban és hajszálaiban,” és valamivel később még hozzáadtam: „Hamvainkat gyöngyvirággal és nem jácinttal fogják borítani.”

Azt mesélték, hogy kristálydobozban rejteget egy kis, szelíd-gesztenyeszínű, még alig mozgó, élő lárvát, hogy illatokkal táplálja és hogy énekel neki, arra várva, hogy Natália vagy Katarina nevű lepke fejlődjön ki belőle. Egyesek azt bizonygatták, hogy beszélget a lárvával, hogy naptól és évszaktól függően nevéin szólítja, hogy hanglemezekről szóló zene mellett velekőzik előtte, altatódalokat énekel, a közép-európai népek nyelveinek érthetetlen keverékén.

— Nem adom a titkaim és melleim a férfiaknak, ha csecsek kellene nekik, nővesszenek maguknak, csinálják meg maguknak gyapjúból, vízből és zsírból. Én az enyéimet őrzöm a kis rőt szopósaimnak, a kis piros buldózereimnek. Azt mondják, hogy szégyenpírral arcomon mérgesen legyintve szóltanul elmentem. Nem emlékszem rá többé.

A sajtó harsányan hirdette A sikoltó lyuk című performánszt. Az újságírók az intellektüellek választékos nyelvén írtak az én lemeztelenítéséről, az esemény esztétikai vonásairól, és már-már mítoszi jelentőséget tulajdonítottak neki. Így jött létre a széles néptömegek láttára A sikoltó lyuk mítosza. Néhányan már ismertük a sikoltó lyukat; számunkra már nem volt rejtély. A lyuk tartalma volt titok. Ennek felfedése volt célunk; az

megszabadított volna bennünket minden kintól és találgatástól és a sikoltó lyuk nem lett volna többé ábrándozásunk csapdája. Türelmetlenül vártuk ki a felfedés napját.

Meg akartam fogni ezt a kristályfészket a gesztenye-színű élő lárváival, de ő kirántotta kezemből a dobozocskát és gyorsan eldugta pizsamájába. És még a Natália vagy Katarina lárvá — mert ő volt az — mind halkabban hívogatta, a bugyijából kihúzta a kis piros buldózert és melléhez szorítva azt mondta:

— Vártam ezt a napot, hogy szemed láttára megszoptathassam. Láta a brekegő játékra szögezett összezavarodott tekintetemet, elmagyarázta, majdnem énekelve, hogy vele dalokat költ, hogy szoptatja és cirógatja, és hogy ez a sikoltó lyuk titka.

Amikor a strand homokján csupán fákkal övezve teljesen magamra maradtam, hirtelen a távolból rőfögő pöffögést hallottam. Felemelkedtem, a folyó túlsó partján, a szerémségi oldalon egy piros buldózer túrta a földet. Hirtelen ezt gondoltam: „Ó, te lyuk, bár még egyszer sikoltanál.”

Jáger Attila fordítása

Domokos Johanna

kedves
kergesd el
ezt a megátalkodott szomorúságot
tőlem
kés szeli át a tortát
oroszlán
ő
d
ö
r
ö
g benned
sas mélység
iszony
benned
nyúl   valahol egy féreg
ecske ecske
határ a várat
romjaiban
romlottjaiban
konzervjeiben
már az állott bűzök is
utálnak
hogy járatlan vagy
biharkeresztes nagylak kürtös
trombitálhatsz gyomrod bukfenceinek
torkod sivatagában
lombhullató tűz
pusztít térképeden
oh Balassi körforgalom
reggel ha felébredsz
még mindig ugyanaz a kés
ott a haza
ahol csipkerózsika
ott a haza
ahol biberach

leked
tavaszait
fosztogatják
belőlük
tűntetnek el akarnák nyomtalanul
oooooooooooooooooooooooooooooooooooo
lyan
akésakézatorokavárákozás hogy váamolható lehess
apadó források
„m i n d e n r o s s z u l m ű k ö d i k”
oroszlán
a
s
nyúl félek
megölt elásott árnyéka
egyszer
minden szörnyűsége
életet lehel a legszörnyűbb
lehajtott vagyok fővel előttemek
állat
mivoltodat
nem háziasíthatják önfeladásig
dddddddeeeeeemmmmmmm
l
é
t
r
á
is odaadnád
d
boszorkányok
is ráülhetnek

hogyan benézzenek

ékszereket

csempésző

torkodba

cs k kigyógyulhass téveteg

erkölcstelenségéből

napjaiban a csukott szemeknek

heteiben az ökölbe szorított kezeknek

hamarabb üríts

már nem mennek el vándormadaraid ősszel

sem leveleid

bőröd lezárt borítékban

sárgul meg

lapultál ágyzsebében

mint szivacs

mert

nappalaid szárazak

harcolj a sivatag ellen

hogyan sivataggá válj magad is

nappalod már több hónapos

lesznek-e napos éjszakák

tavasza előtt megállt az idő

testemben

testek

lelkemmel

lelkek

ostorcsapásokat

híreket mondanak

csak bújjon be a medve a barlangjába

csak bújjon ki a medve a barlangjából

légy áldott

tőle

most szavak elől barlangolnál

prém puha

barlang helyett gyomorideg

áldással

semmit sem látok
csak agyon firkált
hiányos papírlapokat
a fehér teliséget

nyűszítéd a felkelő holdat
kukorékolsz

a felkelő holdnak
élére akarok állni

én nő
én rabszolga

kezek a torokra

egy-kettő egy-kettő

otthonról elindított papírhajód nem kísérheted végig
tisza teste nem marosodik

k ü l ö n ö s e n b o l d o g

l e s z e k

különösen

leszek

boldog

különösen

évek óta ugyanabban a zárt szobában vagyok,
miért nem engednek ki.

leszedve a láncokat

várnám és jönne a kedves

és kiszabadítana.

m

a

r

o

létezik megoldás: tiszta

dióhéj

itt a vége fuss el véle

Rejtett kérdőjelek

Ábe Kobó: A dobozember

Pókhálóként beszöjtétek az utat.

Jó, hogy elmentél, K.,

Hamarosan elvesztődik az Emberből kimondott szó.

Pókhálóba lépő légy

Lázadni akaró légy

Csak az út lett ösvény,

és házhoz vezetett.

Csak az ösvény vált házzá,

és dobozba vezetett.

*Már semmit sem tudsz veszíteni
reszkető kezedből, ablak! — mely*

befelél(?), kifelél(?) néz(?).

és keress meg!

René Char:

Bűbájosok

I.

A BIKA

*Nem éjszaka halsz meg soha,
Kialtó sötétbe vonva,
Nap két hasonló törhegyen.*

*Szerelem vadja, törnek igaza,
Üzekedő állatpár mind közt egyetlen.*

II.

A PISZTRÁNG

*Partok, gyöngyként összeborultok,
S betöltitek az egész tükröt,
Te zátony, hol fennakad a csónak
Amit áramlat hajt és megemel,
Fű, fű, te földre mindig lehajló,
Fű, fű, te a soha meg nem szűnő,
Mi lesz sorsa a kis lénynek
Abban az áttetsző viharban,
Amelybe a szíve sodorta?*

III.
A KÍGYÓ

*Oktalanság hercege, íme vedd szeretetem
És segíts, hogy adja az Úr gyűlölnöm, mert nincs más,
A lázító bűnhődést vagy a pompás reményt.*

*Bosszúlom színeidet, nagylelkű kígyóm,
Fák koronája alatt és minden házban.
Világosság és rettegés pókfonalán
Menekülést színlelsz, oh, te gyenge kígyó!*

IV.
A PACSIRTA

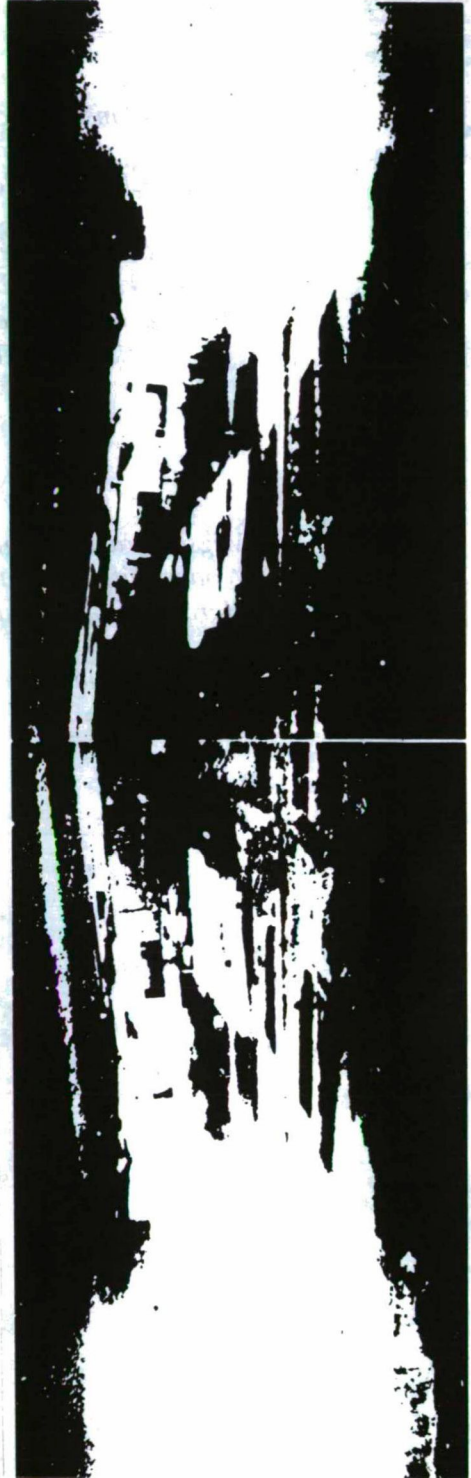
*Végső parazsa az égnek és első heve a napnak,
A pacsirtát még a hajnal keretezi, s zaklatott földről dalol,
Harangszó a fuvallat mestere és az útja szabad.*

A bűbájost elámítva öljük meg.

Fél nap Creuse-ben

*Egy rókapár bolydította fel a havat,
Letaposva a nászi lyuk szélét;
Estig a rideg szerelem vérmorzsákban
Mutatja ott az égető szomjat.*

Józan Ildikó fordításai

Kylie Minogue

Pakura (és talán purgatórium?) — elbeszélő költemény

(Halottas nővér a hajnali illemhelyen — lírai genesis)

*a legnyomasztóbb reggeli
és a legnyomasztóbb reggeli gondolat.
ébredéskor mint kivilágtott vesztőhely ragyog.
a hóhér kezében laza szövésű lepkeháló.
szórakozottan bármilyen a dolgát végezetlenül szomorkodó
nővér lelkét.*

*a nővér vékony hálóingén keresztül húz a cág,
és csiklandik
a hónaljához kap
aztán már menekülne, de sunyin mellbe „lövöm.”
szeméből folyik a pakura — ezt nem értem.*

(1-ső fölösleges mellékszál)
*A bitófaszerező műhelye előtt remeg a halálraítélt szegény fe-
je, amikor egy civilruhás pap mellé lép, és feltűnés nélkül
isten követésére bírja. Meggyőzi az öngyilkosságról és annak
káros voltáról: — „nem üdvös” — mondja. A ha-
lálraítélt borralalót ad a mosolygó papnak,
és megtisztult arccal kicsúszik az igazság-
szolgáltatás markából.
(az elbeszélés öröme — I.)
a szökött fegyenc helyett van a szép fogoly nő:
a halottas nővér és vagyok én:
a „hallott” öccs.
a nővér nevének megfelelően: szép.
tetszene is ha nem lőttem volna mellbe
és a szeméből nem folyna a pakura.
„Szép ez a nő.” de mégiscsak a foglyom:
a szoba közepén a combomat markolásssza
a nadrágom már csupa pakura.
meredten bámulok a képernyőre.*

és szorítom a távirányítót
— az isteni kegyelem:
egyszerre látom mind a 36 csatornát!

(az elbeszélés öröme II.)

itt már túl sok.
tompá puffanással lefekszem a szoba közepén.
csiklandik — a hónaljához kapok:
„a nővér hűséges nyelve!”
amikor látom, hogy megint kettő van belőlem:
elfehérült arccal belépek a szobámba
egy lavór bálnaszírral (vagy pakurával)
és két „felfújható guminyúlla!”
a hónom alá szerelt pisztolyokban.
jön a nővér is,
felhúzza a bőrharisnyát (egyszerre két undorító guminyulat)
és a hasamra ül, mint hüvelymatyí nevenapján.
— ez a legnyomasztóbb gondolat:
vele?! soha nem tudnék!
összekuporodva, mint a hajnali illemhelyen
remeg a hasamon
és két hatalmasra duzzadt mellbimbója,
mint kivilágított veszthely ragyog.
szememből kibuggyan a pakura.

(az elbeszélés öröme III.)

nem gondolkodok többet, tehát hívjanak papot!
elől jön a megszabadított fogoly nő,
aztán két „tagbaszakadt jezsuita”.
faggatni kezdenek
a nővér mutatójúját a szeméremajkára illetve
hallgatásra int,
és valóban elájulok,
amikor mint egy bőrharisnyát kifordítanak
és a szobában felállított karóba húznak.
egy tarka pillangó kirepül a számból.
a sunyi hóhér csak erre vár:
az ajtó mögül előugorva
lepkehálójával elkap.

(2-ik (hiányzó) fölösleges mellékszál):

(féltékenységi melodráma)

Hajnalban 12 álmos angyal érkezik lóháton a szép fogadósnőhöz címzett vendégfogadóba. Egy feltűnően szép és szabad nő nyit ajtót, és beengedi a vendégeket. Az angyalok bort rendelnek és früstököt. Jóízűen megreggeliznek, majd egyikük magához inti a fogadósnét, és egy remek mívű arany brosstűt szúr a feléje hajoló asszony halántékába. A nő rövid idő alatt kiszerved. 11 angyal lóra kap és fizetés nélkül eltűnik a hajnali ködben. A tizenkettedik lovat is magukkal viszik.

(visszacsatolás — utolsó mellékszál)

Ahogy a bűn súlyt ad tagjaimnak, ereimben keringeni kezd a vér. Az isteni igazságszolgáltatás hibátlan működése megnyugvással tölt el, ha nem is örömmel.

Milan Kundera

Nyugat túsul ejtett része*

avagy Közép-Európa tragédiája

1

1956 szeptemberében** a magyar sajtóügynökség igazgatója, néhány perccel azelőtt, hogy irodáját szétlőtték, a Budapest ellen reggel megindított orosz támadástól kétségbeesve üzenetet küldött szét telexen az egész világba. A sürgöny ezekkel a szavakkal zárul: „Meg fogunk halni Magyarorszáért és Európáért.”

Mit akart kifejezni ezzel a mondattal? Bizonyára azt, hogy az orosz tankok veszélybe sodorták Magyarországot és vele együtt Európát. De milyen értelemben volt veszélyben Európa? Az orosz tankok vajon készek voltak nyugati irányban átlépni a magyar határt? Nem. A magyar sajtóügynökség igazgatója azt akarta mondani, hogy Magyarországon magát Európát is érintették. Kész volt meghalni azért, hogy Magyarország ön-maga és Európa maradjon.

De még ha a mondat értelme tisztázódik is, azért tovább izgat minket. Valójában itt, Franciaországban, Amerikában azt szokták gondolni, hogy nem Magyarország, és nem is Európa, hanem egy politikai rendszer volt itt a tét. Sosem mondták volna, hogy Magyarország mint olyan volt fenyegetve, és még kevésbé értik meg, hogy egy magyar miért fordul Európához halálával való szembesülésekor. Vajon Szolzsenyicin, mikor leleplezi a kommunista elnyomást, úgy hivatkozik-e Európára, mint egy olyan alapvető értékre, melyért érdemes meghalni?

Nem; a „meghalni a hazájáért és Európáért” egy olyan mondat, melyet se Moszkvában, se Leningrádban nem lehetett kimondani, csakis Budapesten vagy Varsóban.

2

Dehát mi is Európa egy magyar, egy cseh, vagy egy lengyel számára? Ezek a nemzetek kezdettől fogva Európának ahhoz a részéhez tartoztak, amely a római kereszténységbe volt beágyazva. Történelmük minden pillanata közös volt. Az a szó, hogy „Európa”, nem földrajzi jelenség számukra, hanem egy olyan fogalom, amely a „Nyugat” szó szinonímája. Abban a pillanatban, amikor Magyarország már nem Európa, azaz Nyugat, kivette érzi magát saját sorsából, saját történelméből; még identitástudatának lényegét is elveszti.

* A tanulmány 1983-ban jelent meg a „Le Débat — histoire, politique, société” c. francia folyóiratban.

** Ford. megj.: Az 1956-os magyar forradalom október 23-án tört ki, az orosz csapatok támadása semmiképpen sem történhetett meg november 4. előtt.

A földrajzi Európa (mely az Atlanti óceántól az Uralig tart) mindig is két, egymástól elkülönülten fejlődő részre tagolódott: az egyik az ókori Rómához és a katolikus Egyházhoz kötődött (megkülönböztető jele: a latin betűk); a másik Bizáncba és az ortodox Egyházba ágyazódott (megkülönböztető jele: a cirill betűk). 1945 után, a két Európa közötti határ néhány száz kilométerrel nyugatra tolódott, és néhány nemzet, amely mindig is nyugatinak tartotta magát, egy szép napon arra ébredt, hogy Kelethez tartozik.

Következésképpen, Európában a háború után három alaphelyzet alakult ki: az egyik Nyugat-Európáé, a másik Kelet-Európáé és a harmadik, a legbonyolultabb, azé a részé, mely földrajzilag középen helyezkedik el, kultúrájában Nyugathoz tartozik, politikailag pedig Kelethez.

Az általam Közép-Európának nevezett résznek ez az ellentmondásos helyzete érthető meg velünk, hogy miért éppen itt koncentrálódik — immár 35 év óta — Európa drámája: az 1956-os nagy magyar forradalom és az azt követő véres öldöklés; a Prágai Tavasz és Csehszlovákia 1968-as elfoglalása; az 1956-os, 68-as, 70-es és az utóbbi évek lengyel forradalmi. A Nyugat-, vagy Kelet-Európában történtek közül semmi sem hasonlítható össze, sem drámaiságában, sem történelmi horderejében, a közép-európai forradalmaknak ezzel a láncolatával. (1) Ezen forradalmak mindegyikét, szinte az egész nép vívta. Ha nem támogatta volna őket a Szovjetunió, ezek a rendszerek három óráig sem tudtak volna ellenállni. Vagyis a prágai vagy varsói eseményeket, lényegét tekintve nem lehet Kelet-Európa, a szovjet blokk, vagy a kommunizmus drámájának felfogni, hanem csakis Közép-Európáénak.

Valóban, hiszen ezek az egész lakosság által támogatott forradalmak elképzelhetetlenek a Szovjetunióban. De ugyanúgy elképzelhetetlenek Bulgáriában is, abban az országban, mely köztudottan a kommunista blokk legstabilabb része. Miért? Azért, mert Bulgária, már születése óta a keleti civilizáció része, az ortodox vallásnak köszönhetően, melynek első misszionáriusai egyébként bulgárok voltak. A legutóbbi háború következményei a bulgárok számára is minden bizonnyal figyelemreméltó és sajnálatos politikai változásokat jelentenek (hiszen az emberi jogokat itt sem csúfolják meg kevésbé, mint Budapesten), de nem egy olyan civilizációs sokkot, mint amilyen a csehek, lengyelek, magyarok számára érezhető.

(1) Vajon besorolhatjuk-e ezek közé a berlini munkások 1953-as felkelését? Igen is, meg nem is. Az NDK sorsának van egy sajátos vonása. Nincsen két Lengyelország, ellenben az NDK csak egy darabja annak a Németországnak, amely nemzeti létében egyáltalán nincs fenyegetve. Ez a darab olyan zálogként van az oroszok kezében, melynek tekintetében az NSZK és a Szovjetunió különleges politikát folytat, mely nem foglalkozik a közép-európai nemzetekkel és amelyet úgy tűnik, hogy egy napon a saját személyes érdeküket fogja szolgálni. Talán ez az oka annak, hogy az NDK és a többi szocialista ország között oly kevésbé őszinte a szimpátia. Világosan látszódott ez, amikor a Varsói Szerződés öt hadserege elfoglalta Csehszlovákiát. Az oroszok, a bolgárok és a keletnémetek féltelmetesek és megfélemlítettek voltak. Ellenben több tucat történetet tudnék a lengyelekről és a magyarokról mesélni, akik mindent elkövettek, hogy kifejezzék egyet nem értésüket a bevonulással és nyíltan szabotálták. Ha ehhez a lengyel-magyar-cseh cinkossághoz még hozzávesszük azt az igazán lelkes segítséget, amit Ausztria adott a cseheknek és azt a szovjetellenes dühöt, mely előntötte a jugoszlávokat, megállapíthatjuk, hogy Csehszlovákia elfoglalása egy csapásra milyen meglepő világossággal körvonalazta Közép-Európa hagyományos területét.

Egy nép vagy egy civilizáció identitástudata a szellemi alkotások azon együttesében gyűlik össze és verődik vissza, amelyet általában „kultúrának” hívnak. Ha ez az identitástudat halálos veszélybe kerül, a kulturális élet felerősödik, végletekig fokozódik és a kultúra egy olyan élő értékévé válik, amely körül az egész nép tömörül. Ezért van az, hogy az összes közép-európai forradalomban, a kulturális hagyaték ugyanúgy, mint a kortárs alkotás, olyan nagy és meghatározó szerepet játszott, mint sehol és soha, egyetlen európai népfelkelésben sem. (2)

Magyarországon néhány — a romantikus költő nevét viselő Petőfi-körbe csoportosuló — író egy nagy politikai észrevétel-sort indított meg és ezzel előkészítette 1956 ki-robbanását. A színház, a film, az irodalom és a filozófia voltak azok, amelyek éveken keresztül dolgoztak a Prágai Tavasz felszabadításán. A lengyel diákok 1968-as híres forradalmát a legnagyobb romantikus lengyel költő, Mickiewicz egy darabjának betiltása robbantotta ki. A kultúra és az élet, a művészi alkotás és a nép e szerencsés házassága fémjelzte az utolérhetetlen szépségű közép-európai forradalmakat, melyek minket, akik átéltük azokat, örökre megbabonáztak.

Amit én szépnek találok, a szó legteljesebb értelmében, az egy német vagy francia értelmiségi számára inkább gyanús. Az a benyomásuk, hogy ezek a forradalmak nem lehetnek hitelesek és igazán össznépiek, ha a kultúra ilyen nagy befolyást gyakorolt rájuk. Furcsa, de egyesek számára a kultúra és a nép két össze nem egyeztethető fogalom. Az ő szemükben a kultúra egy privilegizált elit képével kapcsolódik össze. Ezért fogadták a Szolidaritást sokkal nagyobb szimpátiával, mint az előbb említett felkeléseket. Holott, bárki bármit is mond, a Szolidaritás nem különbözik lényegében ezektől az előbbiektől, csupán azok csúcspontja: az ország népének és a megkínzott, félredobott, üldözött kulturális tradíciónak legtekélyesebb (legtekélyesebben megszervezett) egysége.

Erre mondhatják nekem: tegyük fel, hogy a közép-európai országok tényleg fenyegetett identitásukat védik, de ebben még nincs semmi különös. Oroszország ugyanezt teszi. Ő is identitásának elvesztése fenyegeti. Valójában azonban nem az oroszok, hanem a kommunizmus az, ami megfosztja lényegüktől ezeket a népeket és melynek egyébként az orosz nép az első áldozata. Igaz ugyan, hogy az orosz nyelv megfojtja a Birodalom többi népének nyelvét; de ez nem azért van, mintha az oroszok el akarnák oroszosítani a többieket, hanem azért, mert a végsőkig nemzetiséget tagadó, nemzetiségellenes és nemzetiségek feletti szovjet bürokráciának valamilyen eszközre van szüksége, hogy egyesítse államát.

(2) A paradoxon nehezen érthető a külső megfigyelő számára: az 1945 utáni évek egyszerre a legtragikusabb Közép-Európa számára, ugyanakkor kultúrtörténete legszebb korszakainak egyike is. Akár számkivetésben (Gombrowicz, Milos), akár titokban készült alkotások formájában (a '68 utáni Csehszlovákia) vagy a közvélemény nyomására megengedett tevékenységekként, az ezalatt az időszak alatt itt született filmek, regények, színdarabok, filozófiai művek, az európai alkotások csúcsait jelentik.

Megértem ezt a logikát és megértem az oroszok sebezhetőségét is, akik szenvednek attól a gondolattól, hogy szeretett hazájukat összekeverhetik a gyűlölt kommunizmussal. De meg kell érteni egy lengyelt is, akinek hazáját a két háború közti rövid időszak kivételével két évszázad óta tartja igája alatt Oroszország, és amely ezalatt kitartó és kérelmetlen eloroszosítást élt át.

Kelet nyugati határánál, azaz Közép-Európában, mindig is sokkal érzékenyebbek voltak az orosz hatás veszélyeire. És nem csak a lengyelck. A nagy történész és a XIX. sz.-i cseh politika legkiemelkedőbb egyénisége, Frantisek Palacky 1848-ban a híres frankfurti forradalmi parlamenthez intézett levelében úgy igazolja a Habsburg Birodalom létének szükségességét, mint az egyetlen bástyáét, mely képes ellenállni Oroszországnak "ennek a hatalomnak, mely hatalmas már ma is, és oly mértékben növeli erejét, hogy arra egyetlen keleti ország sem lenne képes". Palacky óvatosságra int Oroszország birodalmi ambícióival szemben, amely megkísérel „egyetemes monarchiává” válni, vagyis a világalomra tör. „Oroszország egyetemes monarchiája — mondja Palacky — óriási és kimondhatatlan baj lenne, határtalan és mértéktelen baj”.

Palacky szerint, Közép-Európának az egyenlő nemzetek hazájává kellett volna válnia, amelyek kölcsönös tisztelttel, egy közös és erős állam vezérszárnyai alatt ápolhatnák eltérő „egyéniségüket”. Jóllehet, sosem valósult meg teljesen ez az álom, amelyhez az összes nagy közép-európai gondolkodó csatlakozott, mégis igen hatásos és befolyásos maradt. Közép-Európának az egész kontinens változatos gazdagságát sűrítene kellett volna egy kis, legEurópaibb Európában, mely a térség nemzeteinek miniatürizált modelljét a következő szabályra építette volna: a lehető legnagyobb eltérés, a lehető legkisebb helyen. Hogyan is ne borzasztotta volna el Oroszország, mely vele ellentétben, éppen az ellenkező elv alapján él: a legkisebb eltérés a legnagyobb területen?

Valóban, semmi sem lett volna idegenebb Közép-Európától és annak különbözőségeire törekvéséitől, mint az egységes, uniformizáló, központosító Oroszország, mely birodalmának összes népét (ukránokat, beloruszokat, örményeket, letteket, litvánokat stb.) félelmetes elszántsággal alakította át egy egységes orosz néppé (vagy manapság olyannyira kedvelt megítélésztől „szakszavakkal”: egységes szovjet néppé).

Ezek szerint a kommunizmus tagadása vagy inkább beteljesedése az orosz történelemnek?

Tulajdonképpen egyszerre tagadása (pl.: vallásosságának) és beteljesedése is (ami központosító törekvéseinek és birodalmi álmainak beteljesedését illeti). A Szovjetunió belsejéből szemlélve az első, a rendszeresség, állandóság hiánya az, ami szembeszökőbb. A leigázott országok szemszögéből viszont ez a második, az állandóság érezhető a leginkább. (3)

(3) Leszek Kolakowski azt mondja (Zeszyty literackie, No. 2. Párizs 1983): — Jóllehet, én is vallom Szolzsenyicinnel, hogy az elnyomás tekintetében a szovjet rendszer túlhaladta a cárizmust... nem fogom mégse idealizálni azt a rendszert, mely ellen őscim szörnyű körülmények között harcoltak, meghaltak, megkínzattak és megaláztatást szenvedtek... Azt hiszem, hogy Szolzsenyicin hajlik a cárizmus idealizálására, amit sem én, sem egyetlen lengyel nem hajlandó elfogadni.

De nem abszolutizálom túlságosan Oroszország és a nyugati civilizáció ellentétét? Vajon Európa, mindenféle kelet-nyugati felosztása ellenére is nem a régi Görögországba és az úgynevezett zsidó-keresztény kultúrkörbe beágyazott egység?

Dehogynem. Messzenyúló antik gyökereink egyesítenek bennünket Oroszországgal. A XIX. sz. folyamán egyébként Oroszország közeledett Európához. Kölcsönösen bámulatba ejtettük egymást, Rilke Oroszországot szellemi hazájának nevezte és senki sem tudta kivonni magát az Európai közös kultúrától elválaszthatatlan nagy orosz regegy hatása alól.

Igen, mindez igaz; a két Európa kulturális „frigye” örök emlék marad. (4) De nem kevésbé igaz az sem, hogy az orosz kommunizmus erőteljesen újra felélesztette Oroszország régi keletű nyugatellenes rögeszméit, és ezzel durván kivonta őt a nyugati történelemből.

Még egyszer hangsúlyoznám: Oroszországot Nyugat keleti határán sokkal inkább, mint másutt, Anti-Nyugatnak érzik; nem csak úgy jelenik meg, mint egy európai hatalom a többi közül, hanem mint egy különleges civilizáció, mint egy másik civilizáció.

Czeslav Milosz így ír erről „Egy másik Európa” című könyvében: A XVI. és XVII. században az oroszok olyanok voltak a lengyelek számára, mint azok a „barbárok, akik ellen távoli határoknál hadakoztak. Nem érdeklődtek különösebben irántuk... Ebből a korból, amikor keleten csak a nagy semmi volt, származik a lengyelek „világon kívüli” Oroszorszásképe. (5)

Egy másik univerzumot képviselő „barbárok”. A lengyelek számára mindig is ezt jelentik az oroszok. Kasimierz Brandys-tól való ez a szép történet: Egy lengyel író találkozott Anna Akmatovával, a nagy orosz költőnővel. A lengyel elpanaszolta, hogy minden munkáját betiltották. Anna félbeszakította: „Börtönben volt?” A lengyel azt válaszolta, hogy nem. „És legalább az Írószövetségből kizárták? — Nem — Dehát akkor mi oka van panaszra?” Akmatova őszintén csodálkozott. Brandys még hozzáfűzi: „Ilyen az oroszok vigasztalása. Számukra semmi sem szörnyű az oroszországi helyzethez képest. De ezeknek a vigasztalásoknak semmi értelme sincs. Az orosz sors nem képezi részét tudatunknak; számunkra idegen; nem vagyunk felelősek érte. Ránk nehezedik ugyan, de nem a mi örökségünk. Ugyanez a véleményem az orosz irodalomról is. Megriasztott. Mind a mai napig összeborzadok Gogol némely novellájától és mindattól, amit

(4) Oroszország és Nyugat legszebb frigye: Sztravinszkij életműve, mely a századforduló nyugati zenéjének egész történetét összefoglalja és ugyanakkor zenei ötleteiben mélyen orosz marad. Egy másik nagyszerű házasság is kötetett Közép-Európában, egy nagy oroszbarát, Leos Janacek két csodálatos operája által: az egyik Osztrovszkij nyomán (Katja Kabanova, 1924), a másik pedig, melyet végtelenül csodálok, Dosztojevskij hatására íródott (A halott házból, 1928). Jellemző, hogy ezeket a műveket sosem játszották a Szovjetunióban, sőt még csak azt sem tudják ott, hogy léteznek. A Szovjetunió visszautasítja a nem kívánatos házasságot Nyugattal.

(5) Még a Nobel-díj sem rendítette meg az európai kiadók ostoba közömbösségét Milosz iránt. Végül is túlságosan kifinomult és túl nagy költő ahhoz, hogy egyéniséggé váljon korunkban. Két tanulmánykötete, A fogoly Gondolat (1953) és az Egy másik Európa (1959) (amelyből idéztem), az orosz kommunizmusnak és Drang nach West-jének (Ford.: előretérés Nyugat felé) első — nem manicheista — finom elemzése.

Saltikov-Scsedrin írt. Jobban szeretném nem ismerni az ő világukat, még a létezéséről sem tudni.” (6)

Amit Gogolról mond, természetesen nem művészetének elvetése, hanem a művésze által felidézett világtól való viszolygás: ez a világ távolról megbabonáz és vonzónak tűnik, mielőtt azonban szorosan körbevesz minket, feltáruul különös szörnyűsége: a szerencsétlenség egy más (nagyobb) dimenziója működik; a térnek egy más fogalma (olyan hatalmas terület, melyben az összes nemzetek elvesznek), az időnek egy új ritmusa (lassú és türelmes) létezik itt; másképp nevetnek, élnek, halnak meg az emberek. (7)

Ez az, amiért Európa általam középsőnek nevezett része a sorsában 1945 után beállt változást nemcsak politikai katasztrófának, hanem kultúrája megkérdőjelezésének is érzi. Ellenállásuk végső értelme tulajdonképpen az, hogy önazonosságukat vagy más-képpen: nyugatiságukat védik.

6

Már nincsenek illúzióink a Szovjetunió csatlós országainak rezsimjeit illetően. De elfelejtjük tragédiájuk lényegét: ti., hogy eltűntek Nyugat térképéről.

Hogyan magyarázzuk meg hát, hogy a tragédiának ez az oldala szinte észrevétlen maradt?

Csakis úgy, hogy mindenek előtt magát Közép-Európát is megvizsgáljuk.

A lengyeleknek, cseheknek, magyaroknak változatos, széttöredezett történelmük volt és kevésbé erős, kevésbé folytonos hagyománya volt államiságuknak, mint a nagy európai népeknek. Egyik oldalról a németek, a másik oldalról az oroszok által beszorítva, ezek a nemzetek túlságosan sok erőt használtak el a nyelvükért és a túlélésért folytatott harcban. Nem voltak képesek arra, hogy eléggé behatoljanak az európai köztudatba, így Nyugat legkevésbé ismert és legtörékenyebb része maradtak, ráadásul különleges és nehezen megközelíthető nyelvük függőnye is elrejtette őket.

A Habsburg Birodalomnak volt egy nagy lehetősége, hogy Közép-Európából erős államot csináljon. Sajnos, felaprózták erőiket a Nagy-Németország gögös nacionalizmusa és saját közép-európai küldetésük között. Nem sikerült egy, a nemzetek egyenlőségén alapuló szövetségi államot létrehozniuk és bukásuk egész Európa számára súlyos csapás volt. 1918-ban a többi elégedetlenkedő közép-európai nemzet zéttördelte a Biro-

(6) Egy szuszra olvastam el a Brandys könyvéből készült amerikai fordítás kéziratát, melynek lengyelül Miesiace (Hónapok), angolul pedig Warsaw Diary a címe. Ha nem akarnak megmaradni a politikai kommentárok szintjén és a lengyel dráma lényegébe szeretnének belelátni, kérem, ne hagyják ki ezt a könyvet! Nemso-kára franciául is megjelenik.

(7) A legszebb és legvilágosabb szöveg, amit Oroszországról, mint különleges civilizációról olvastam, Ciorannak az Oroszország és a szabadság vírusa című munkája volt, amely Történelem és utópia című könyvében jelent meg (1960). A Lét Kísértése (1956) egyéb kiűnő gondolatokat is tartalmaz Oroszországról és Európáról. Cioran, úgy tűnik, egyike azoknak a ritka gondolkodóknak, akik még teljes mélységében teszik fel Európáról a divatjamúlt kérdést. Ő egyébként nem mint francia író teszi ezt fel, hanem mint olyan közép-európai, aki Romániából jött, abból az országból „melyet azért alkottak meg, hogy eltűnjön, azért szervezték meg tökéletesen, hogy elsüllyedjen” (A Lét Kísértése). Európára csak az elsüllyedt Európában gondolnak.

dalmat, anélkül, hogy számot vetettek volna azzal, hogy minden hibája ellenére is nélkülözhetetlen. Így az első világháború után a térség kis, sebezhető államok zónájává vált, melyek gyengesége lehetőséget nyújtott Hitlernek első hódításaihoz és Sztálinnak a végső diadalhoz. Talán az európai kollektív tudatalattiban ezek az országok még mindig veszélyes bajkeverőkként élnek.

De hogy semmit se hallgassunk el, végül Közép-Európa hibáját abban látom, amit a „szláv világ ideológiájának” nevezek. Igen, „ideológiát” mondok, hiszen nem más ez, mint a XIX. században kiagyalt politikai csalás. Szívesen lobogtatták ezt a csehek (legjelesebb egyéniségeik komoly figyelmeztetése ellenére is), mikor naivan védekeztek a német kihívás ellen; az oroszok meg könnyedén felhasználták birodalmi törekvéseik igazolására. „Az oroszok mindent, ami orosz szlávoknak mondanak, hogy majd később oroszoknak nevezhessenek mindent, ami szláv”, jelentette ki már 1844-ben Karel Havlicek (8), a nagy cseh író, aki óva intette honfitársait ostoba és irreális oroszbarátságuktól. Irreális, hiszen ezer éves történelmük folyamán a cseheknek semmiféle közvetlen kapcsolata nem volt Oroszországgal. Nyelvi rokonságuk ellenére semmilyen közös világot nem alkottak, sem közös történelmük vagy kultúrájuk nem volt, és a lengyelek kapcsolata Oroszországgal egyenesen élethalálharc volt.

Körülbelül hatvan évvel ezelőtt Josef Conrad Korzeniowsky vagy ismertebb nevén Joseph Conrad feldühödve a „szláv lélek” megjelöléstől, amit lengyel származása miatt szívesen ragasztottak rá és könyveire, így írt: „Semmi sem olyan idegen a lengyel természetből — melyet az erkölcsi kényszer lovagias életérzése és az egyéni jogok túlzott tisztelete jellemez — mint az, amit az irodalom berkeiben „szláv léleknek” neveznek.” (Mennyire megérttem őt! Magam sem ismerem neveltségesebbet ennél a legalább olyan hangos, mint amilyen üres szentimentalizmusnál, a homályos mélységek e kultuszánál, amit „szláv léleknek” hívnak és amelyet időről időre rámfognak! (9)).

(8) Karel Havlicek Borovský 22 éves volt, amikor 1843-ban egy évre Oroszországba utazott. Úgy érkezett oda, mint egy lelkes szlávbarát, hogy azután rövid időn belül Oroszország egyik legkérelmezhetőbb kritikusává vált. Véleményét levelekben és cikkekben juttatta kifejezésre, melyeket később egy kis könyvben gyűjtött össze. Vannak tehát más „levelek Oroszországból”, melyek Custine leveleivel szinte azonos évben íródtak. Megerősítik a francia utazó véleményét. (Hasonlóságuk gyakran mulatságos. Custine: „Ha az ön fia elégedetlen Franciaországgal, akkor kövesse a tanácsomat és javasolja neki, hogy menjen Oroszországba. Aki egyszer alaposan megismerte ezt az országot, az egész életében boldog lesz, ha máshol élhet.” Havlicek: „Ha szeretne a cseheknek egy jó szolgálatot tenni, fizessen nekik egy utat Moszkvába!”) Ez a hasonlóság annál is inkább fontos, mivel Havlicek a plebejus és cseh hazafi nem gyanúsítható oroszellenes beállítottsággal vagy előítéletekkel. Palackyra és főleg Masarykra gyakorolt hatása alapján Havlicek a XIX. századi cseh politikának jellegzetes egyénisége.

(9) Van egy kis szórakoztató könyv — *How to be an Alien* —, melynek „Soul and understatement” című fejezetében a szerző a szláv lélekről beszél. „A legrosszabb fajta lélek, a nagy szláv lélek. Akiben ez lakozik, azok általában nagyon mély gondolkodók. Szívesen mondják azt, hogy: «Vannak pillanatok, mikor nagyon vidám vagyok és vannak olyanok, mikor szomorú vagyok. Hogyan tudná nekem ezt megmagyarázni?» Vagy pedig: «Olyan talányos vagyok. Vannak pillanatok, mikor valaki más szeretné lenni, mint aki vagyok.» Vagy: «Mikor éjfélkor egyedül vagyok az erdőben, és ágról ágra ugrálok, gyakran gondolok arra, hogy az élet mily különös.»”

Ki mer így gúnyolódni a nagy szláv lelken? Természetesen egy magyar származású szerző, Mikes György. Egyedül Közép-Európában tűnik a szláv lélek neveltségnek.

Ennek ellenére a szláv világ fogalma immár a világ historiográfiájának közhelyévé vált. (10) Európa 1945 utáni felosztása, mely egyesítette ezt az állítólagos „világot” (besorolva közéjük szegény magyarokat és románokat is, akiknek a nyelve köztudomásúan nem a szláv; na de kit érdekel egy ilyen részletkérdés?) majdnem természetes megoldásnak tűnhetett.

7

Tehát Közép-Európa hibája az, hogy a Nyugat még csak észre sem vette eltűnését?

Nem egészen. Századunk hajnalán, politikai gyengesége ellenére, nagy — talán a legnagyobb — kulturális központtá vált. Ebből a szempontból Bécs jelentősége ma jól ismert, de nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy az osztrák főváros eredetisége elképzelhetetlen a többi ország és város nélkül, melyek egyébként kreativitásuk révén maguk részt vállaltak a közép-európai kultúra egészéből. Ha Schönberg alapította meg a dodekafónikus rendszert, akkor a magyar Bartók Béla — egyike szerintem a XX. sz. két-három nagy zeneszerzőinek — volt az, akinek sikerült az utolsó eredeti lehetőséget megtalálnia a tonális zenében. Prága Kaskával és Hasekkel megalkotta bécsi Musil és Broch műveinek regényes változatát. A nem német nyelvű országok kulturális lendülete még inkább megerősödött 1918 után, amikor Prága nyelvész körével és strukturalista elméletével adott újat a világnak. (11) A nagy hármás, Gombrowicz, Schulz és Witkiewicz az 50-es évek európai modernizmusát előlegezte meg Lengyelországban az úgynevezett abszurd színházzal.

Felvetődik egy kérdés: ez a nagy alkotási láz pusztán földrajzi egybecsés volt? Vagy pedig egy hosszú hagyományból, múltból eredt? Másképpen: lehet-e úgy beszélni Közép-Európáról, mint egy saját történelmmel rendelkező, igazi kulturális egységről? És ha létezik ilyen, akkor meg lehet-e határozni földrajzilag? Mik a határai?

Hiába is akarnánk pontosan definiálni azokat. Hiszen Közép-Európa nem egy állam, hanem inkább egy kultúra vagy sors. Határai képzeletbeliek, melyeket minden egyes új történelmi helyzetben újra és újra meg kell rajzolni.

(10) Üsse fel például a Plejád Enciklopédiájának Egyetemes Történelem részét. A katolikus egyház reformátorát, Husz Jánost, nem Lutherrel fogja egy fejezetben találni, hanem Rettenetes Ivánnal! És hiába keresne bámi lényegeset is Magyarországról. Minthogy a magyarokat nem lehet a „szláv világban” elhelyezni, nincs helyük Európá térképén.

(11) Igen, a strukturalista eszme prágai nyelvész körben született meg a huszas évek vége felé. Cseh, orosz, német és lengyel tudósok dolgozták ki. Ebben a kozmopolita légkörben dolgozta ki a harmincas években Mukarovszky strukturalista esztétikáját. A prágai strukturalizmus szervesen gyökerezett bele a XIX. századi formalizmusba. (A formalista irányzatok Közép-Európában erősebbek voltak, mint máshol; nekem úgy tűnik, hogy a zene és következésképpen a zenetudomány — mely lényegénél fogva „formalista” — itt elfoglalt uralkodó helye miatt.) A legutóbbi orosz formalizmus hatásait követve, Mukarovszky gyökeresen túlhaladta annak egyoldalú jellegét. A strukturalisták a prágai avantgarde költőinek és festőinek szövetségesei voltak (megelőlegezve így azt a szövetséget, mely harminc évvel később Franciaországban alakult meg.) Befolyással megvédték az avantgarde művészetét az ellen a merev ideológiai értelmezés ellen, mely mindenütt a modern művészet velejárója volt. Mukarovszkynak az egész világon ismert művét sosem publikálták Franciaországban.

Például a prágai Károly egyetem, már a XIV. század közepén egy olyan — csárjában multinacionális szellemű — közösségben gyűjtötte össze a cseh, osztrák, bajor, szász, lengyel, litván, magyar és román értelmiséget (tanárokat és diákokat), amelyben mindenkinek joga van a saját nyelvéhez: tulajdonképpen ennek az egyetemnek (a reformátor Husz János volt a rektora) a közvetett befolyására született meg az első bibliafordítás magyarul és románul.

Az ezt követő események: a huszita felkelés; a Korvin Mátyás korabeli magyar reneszánsz nemzetközi kisugárzása; a Habsburg birodalom három független államot összefogó perszonáluniója: Csehország, Magyarország és Ausztria; a törökellenes harcok; a XVII. századi ellenreformáció. Ebben az időben a közép-európai kultúra sajátossága nagy erővel éledt fel újra, a rendkívüli módon kivirágzó barokknak köszönhetően, ami egyesítette ezt a meglehetősen nagy, Salzburgtól Vilniusig terjedő területet. Így Európa térképén a barokk Közép-Európa (melyet leginkább az irracionális túlsúlya és a képzőművészetek, de főleg a zene meghatározó szerepe jellemzett) ellenpólusává vált a klasszicista Franciaországnak (melyet a racionalizmus, az irodalom és a filozófia előtérbe kerülése jellemzett). A barokknak ebből a korszakából származnak a közép-európai zene különleges fejlődésének alapjai, gyökerei, mely Haydntól Schönbergig, Lisztől Bartókiig magába sűríti az egész európai zenei történetét.

A XIX. századi nemzeti küzdelmek (a lengyeleké, magyaroké, cseheké, horvátoké, szlovénoké, románoké és zsidóké) szembeállították egymással az egyes nemzeteket, melyek jöllehet nem voltak szolidárisak, el- és bezárkóztak, mégis ugyanazt a közös nagy egzisztenciális tapasztalatot élték meg: azét a népet, mely léte és nemléte között választ; vagyis valódi kétségbevonhatatlan nemzeti léte és egy nagyobb nemzetbe való beolvadása között.

Még az osztrákok, a Birodalom vezető nemzetisége, sem térhettek ki e változás kényszere elől: választaniuk kellett osztrákságuk és a nagy német egységbe való belépésük között. Maguk a zsidók sem kerülhették el ezt a kérdést. A beolvadás visszautasításával, az egyébként közép-európai eredetű cionizmus, csak a többi térségbeli nemzet példáját követte.

A XX. sz. már új helyzetet talált: a Birodalom összeomlását, az orosz bekebelezés és a közép-európai forradalmak hosszú időszakát, melyek tulajdonképpen csak óriás találgatások az ismeretlen megoldásra.

A politikai határok (melyek kétségbevonhatóak, mindig ellenséges betörések, hódítások és megszállások függvényei) nem határozhatják meg a közép-európai egységet, hanem csak azok a nagy, közös helyzetek, amelyek összegyűjtik a népeket, és mindig másképpen gyűjtik össze őket, olyan képzeletbeli, állandóan változó határok között, ahol az emlékezet, a tapasztalat, és a közösségi hagyomány mindig ugyanaz.

Sigmund Freud szülei Lengyelországból jöttek, de a kis Sigmund Morvaországban, szülőházában töltötte gyermekkorát, éppúgy, mint Edmund Husserl és Gustav Mahler; a bécsi regényírónak Joseph Rothnak is Lengyelországba nyúlnak vissza a gyökerei;

Julius Zeyer Prágában született egy német ajkú családban és maga választotta a cseh nyelvet. Viszont Hermann Kafka cseh anyanyelvű volt, míg fia Franz teljesen átvette a németet. Az író Déry Tibor, aki az 1956-os magyar forradalom kulcsfigurája volt, félig magyar — félig német családból származik, és az én kedves barátom, Danilo Kis, a kitűnő regényíró, jugoszláviai magyar. A nemzeti sorsok micsoda összekuszálódása ez a legkiemelkedőbb egyéniségeknél!

És mindazok, akiket itt felsoroltam, zsidók. Csakugyan, nincs a világnak még egy része, mely ennyire mélyen át lenne itatva a zsidó géniusztól. A zsidók — akiknek az idegenbeli számkivetettség is lehet otthon — felülemelkedve a nemzeti vitákon, a XX. sz. legfőbb kozmopolitái és Közép-Európa összeforrasztói voltak: bennük tömörült az ész, ők voltak a szellemi kötőanyag és a szellemi egység megalkotói. Ez az, amiért annyira szeretem őket és ragaszkodom olyan nosztalgiával és hévvel örökségükhöz, mintha az én személyes örökségem lenne.

Még egy dolog teszi oly kedvessé számomra a zsidó nemzetet: az, hogy sorsában szerintem a közép-európai sors sűrűsödik össze, verődik vissza, ismerhet saját szimbolikus képére. De mi is Közép-Európa? Oroszország és Németország közötti kis nemzetek bizonytalan zónája. Hangsúlyoznám azt a kifejezést, hogy: kis nemzet. Valójában mi más lenne a zsidóság, ha nem egy kis nemzet, az igazi kis nemzet mintapéldája? Az egyetlen a valaha volt kis nemzetek közül, amelyik túlélte a birodalmakat és a Történelem pusztító menetét.

De mi az, hogy kis nemzet? Én a következőképpen határozom meg: az a kis nemzet, amelynek léte bármely pillanatban kérdésessé válhat, amely eltűnhet és ezt tudja jól. Egy franciának, orosznak, vagy angolnak nem szokása nemzetének fennmaradásáról elmélkedni. Himnuszai csak nagyságról és örökkévalóságról beszélnek. A lengyel himnusz ellenben így kezdődik: „Lengyelország még nem pusztult el...”

Közép-Európának, mint kis nemzetek hazájának, saját világképe van, mely a Történelem iránti mélységes gyanakvársra épül. A Történelem, Hegel és Marx istennője, a Ráció megtestesítője, aki ítél és bíraskodik felettünk, a győztesek történelme. Márpedig a közép-európai népek nem győztesek. Elválaszthatatlanok ugyan az európai Történelemtől, nem tudnának létezni nélküle, de ők ennek a Történelemnek csak a visszáját, az áldozatait és a kívülállóit képviselik. Ebből a kiábrándult történelmi tapasztalatból származik kultúrájuk, bölcsességük, „komolytalan szellemük” eredetisége, amely fittyet hány a nagyságra és a dicsőségre. „Ne felejtsük, hogy csak úgy tudunk korunk történelmével szembehelyezkedni, ha a Történelem egészével is szembe fordulunk”. Szívesen felvésném ezt a Witold Gombrowicz-mondatot Közép-Európa bejáratí ajtajára. (12)

(12) A „közép-európai világlátás” témájában 2 könyvet olvastam, melyeket nagyra becsülök: az egyik, a Közép-Európa: anekdota és történelem című, irodalmibb. Anonim írás (Josef K-val van aláírva), mely gépelt példányban terjed Prágában. A másik filozófikusabb (Il mondo della vita: un problema politico), melynek írója egy genovai filozófus, Vaclav Belohradszky. Ez utóbbi nemsokára meg fog jelenni franciául (Verdier-nél) és nagy érdeklődésre tarthat számot. A közép-európai problematikát egy év óta egy nagyon fontos Michigan-i egyetemi lap fejti ki: Cross Currents, a Yearbook of Central European Culture.

Nos hát ezért volt látható hamarabb és világosabban, mint máshol Európa, egész Európa sebezhetősége ebben a régióban, ahol a „még el nem pusztult” kis nemzetek élnek. Igen, hisz modern világunkban, amikor a hatalom kezd egyre inkább néhány nagy kezében összpontosulni, azt kockáztatja minden európai nemzet, hogy hamarosan kis néppé válik és kénytelen lesz annak sorsában osztozni. Ilyenformán Közép-Európa sorsa egész Európa sorsát előlegezi meg és így kultúrája egy csapásra hihetetlen aktualitást nyer.

Elég csak a legnagyobb közép-európai regényeket elolvasni (13): Brochnak a Holdkórosok-jában a Történelem az értékeket lealacsonyító folyamatként jelenik meg; Musil Tulajdonságok nélküli ember-e egy olyan eufórikus társadalmat állít elénk, mely nem tudja, hogy holnap meg kell szünnie; Hascknek a Svejek, a derék katonájában a hülyeség szimulálása az utolsó lehetőség arra, hogy megőrizze szabadságát; Kafka regényes látomásai pedig egy történelem utáni, emlékezet nélküli világról beszélnek. Századunk minden nagy közép-európai alkotását egészen napjainkig úgy is lehetne értelmezni, mint egy hosszú elmélkedést az európai emberiség lehetséges végéről.

9

Ma Oroszország egész Közép-Európát igájában tartja, a kis Ausztria kivételével, mely inkább szerencséjével, mint szükségyszerűségből megőrizte függetlenségét, de amely eredeti közép-európai környezetéből kiszakítva elveszti sajátos jellegének nagy részét és minden jelentőségét. A közép-európai kulturális központ eltűnése a Nyugat számára bizonyára az évszázad egyik legnagyobb eseménye volt. Felteszem hát újra kérdésemet: hogyan lehetséges, hogy mindez észrevétlen és névtelen maradt?

Válaszom egyszerű: Európa azért nem vette észre nagy kulturális központjának eltűnését, mert saját egységét már nem kulturális egységként éli meg.

Valójában akkor min alapul Európa egysége?
A Középkorban a közös valláson alapult.

A modern korban, mikor a Középkor Istene Deus Absconditussá* alakult át, a vallás a kultúrának adta át helyét, mely azon legmagasabb értékek megvalósítójává vált, amely által a kontinens lakói megértették egymást, azonosultak önmagukkal, és meghatározták önmagukat.

Nekem úgy tűnik, hogy századunkban egy újabb változás érlelődik, legalább olyan fontos, mint amilyen a Középkor és a Modern Kor között történt. Éppen úgy, ahogyan annak idején Isten átadta helyét a kultúrának, ugyanúgy most ez utóbbin a sor, hogy átadja helyét.

De minnek és kinek? Melyik az a terület, ahol az Európát egyesíteni képes legmagasabb rendű értékek fognak megvalósulni? A technikai felfedezések? A piac? A tömeg-

(13) Az a francia író, aki mindig is vallotta szoros kötődését a közép-európai regényhez (mely nála sem szorítkozik a bécsi regényírókra, hanem beleveszi a cseheket és lengyeleket is) nem más, mint Pascal Lainé. Érdekes dolgokat mond interjú-könyvében, a Ha ki merem mondani-ban (Mercure de France).

* Ford. megj. Deus Absconditus = rejtőzködő Isten

kommunikáció? (A nagy költőt a nagy újságíró fogja felváltani?) Vagy talán a politika? De melyik? A jobboldali vagy a baloldali? Létezik-e még ezen a legalább olyan ostoba, mint amilyen legyőzhetetlen menicheizmuson túl, egy elfogadható közös eszmény? Talán a türelem elve, a másik hitének és gondolatainak tisztelete? De ez a türelem, ha nem támogat többé egyetlen gazdag alkotást és erőteljes gondolatot sem, nem válik-e üressé és haszontalanná? Vagy talán úgy értelmezhető a kultúra lemondása, mint egyfajta megszabadítás, melytől eufóriába kell esnünk? Vagy a Deus Absconditus fog visszatérni, hogy elfoglalja a felszabadult helyet és újra láthatóvá váljék? Nem tudom, semmit sem tudok. Csak azt tudom, hogy a kultúra átadta helyét.

Hermann Brochot már a 30-as években gyötörte ez a gondolat. Azt mondja, például: „A festészet teljesen titkos értelmű üggyé változott, amely már csak a múzeumokra tartozik; már nincs érdeklődés problémái iránt, csaknem egy letűnt kor relikviája lett.”

Akkor ezek a szavak meglepően hangzottak; ma már nem azok. Az elmúlt években készítettem a magam számára egy kis felmérést, ártatlanul feltéve a kérdést azoknak, akikkel találkoztam, hogy ki a kedvenc kortárs festőjük. Azt tapasztaltam, hogy senkinek sincs ilyen, a nagy többség egyet sem ismer közülük.

Harminc évvel ezelőtt, amikor még Matisse és Picasso generációja élt, ez elképzelhetetlen lett volna. Időközben a festészet elvesztette súlyát, marginális tevékenységgé vált. Ez azért van, mert már nem jó? Vagy mert elvesztettük ízlésünket és érzékünket iránta? Annyi bizonyos, hogy a művészet, amely korstílusokat hozott létre, amely századokon át kísérte Európát, most elhagy minket, vagy inkább mi hagyjuk el őt.

És a költészet, a zene, az építészet, a filozófia? Ezek is mind elveszítették azt a képességüket, hogy az európai egységet létrehozzák, hogy annak alapjául szolgáljanak. A kontinens emberének számára ez legalább olyan fontos változás, mint amilyen Afrika felszabadítása volt a gyarmati sorból.

10

Franz Werfel életének első harmadát Prágában töltötte, a másodikat Bécsben, a harmadikat emigrációban, először Franciaországban, majd Amerikában; íme egy tipikus közép-európai életrajz. 1937-ben feleségével, Mahler özvegyével, a híres Almával együtt Párizsban találjuk, ahol a Népszövetség szellemi együttműködésének szervezete meghívta egy olyan párbeszédre, mely az „irodalom jövőjét” vitatta meg. Beszédében Werfel nemcsak a hitlerizmussal helyezkedett szembe, hanem általában a totalitárius veszéllyel, korunk ideológiai és tömegkommunikációs butításával, mely a kultúra halálát fogja okozni. Egy olyan javaslattal zárta beszédét, mely szerinte alkalmas a pokoli folyamat megfékezésére: megalapítani a költők és gondolkodók egész világra kiterjedő akadémiáját. (Weltakademie der Dichter und Denker.) Tagjait semmiféleképpen sem delegálhatják az egyes államok. Kiválasztásuk csakis életművük értékétől függhet. A világ legnagyobb írói közül kikerülő tagok létszámát huszonnégy és negyven között állapította meg. Ennek a mindenféle propagandától és politikától függetlenül működő akadémiának a küldetése az lenne, hogy „szembeszálljon a világ mindenből politikát csináló és elembertelenítő törekvésével”.

Nemcsak hogy nem fogadták el a javaslatot, hanem még nyíltan ki is gúnyolták. Persze, mert naiv volt. Túlságosan is naiv. Ebben a politikától tökéletesen átítatott világunkban, ahol már az összes művész és gondolkodó visszavonhatatlanul „elköteleződött”, hogy lehetne létrehozni ezt a független akadémiát? Az egész csak széplelkek nevelés gyülekezete lett volna.

Mégis, számomra megindító ez a naiv javaslat, mert arról a reménytelen szükségéről árulkodik, mely egy értékektől megfosztott világban erkölcsi tekintélyt akar találni. Szorongó vágy volt csupán a kultúra hallhatatlan hangjának, a Dichter und Denker* hangjának megszólaltatására. (14)

Ez a történet annak a reggelnek az emlékével keveredik össze bennem, amikor híres cseh filozófus barátomtól a rendőrség a házkutatáskor ezer oldalas filozófiai kéziratát kobozta el. Ezen a napon Prága utcáin sétáltunk. Lejöttünk a Hradszinról — ahol lakott —, a Kampa félsziget felé és átmentünk a Manes hídon. Megpróbált viccelődni: hogy fogják majd a hekusok kibetűzni filozófiai vagy inkább hermetikus nyelvezetét? De semmiféle tréfa nem tudta elűzni a szorongást, nem pótolhatta ennek a tíz évi munkát jelentő kéziratnak az elvesztését, melyről a filozófusnak nem volt másolata.

Arról vitakoztunk, hogy egy külföldnek szóló nyílt levéllel vajon lehet-e nemzetközi botrányt kavarni ebből az elkobzásból. Világos volt, hogy nem valamilyen intézményhez vagy államhoz kéne fordulni, hanem csakis egy olyan politikán felül álló személyiséghez, aki vitathatatlanul, általánosan elfogadott értéket képvisel Európában. Tehát egy kulturális személyiséghez. De hol van ilyen?

Hirtelen rájöttünk, hogy ilyen ember nem létezik. Hát igen, vannak még nagy festők, drámaírók, színészek, de már nem foglalják el az erkölcsi tekintélynek azt a privilegiált helyét a társadalomban, amely miatt Európa szellemi képviselőinek fogadná el őket. A kultúra többé már nem az a hely, ahol a legmagasabb rendű értékek jelennek meg. Az óváros egy tere felé mentünk, melynek szomszédságában laktam, és közben nagy-nagy magányosságot éreztünk, azt az űrt, mely a kultúra lassú kivonulásával képződött Európában. (15)

*Ford.: költők és gondolkodók

(14) Maga a beszéd, amit Werfel mondott, nem volt naiv, és nem is avult el. Egy másik előadásra emlékeztem, amit Robert Musil 1935-ben Párizsban, a kultúra védelmének Kongresszusán olvasott fel. Éppúgy, mint Werfel, ő sem csak a fasiszmusban látja a veszélyt, hanem a kommunizmusban is. A kultúra védelme számára nem a kultúra politikai elköteleződését jelenti (ahogy azt mindenki elképzelte abban a korban), hanem ellenkezőleg, a politizálás butító hatása elleni elkötelezett védelmet. Mindketten számot vetnek azzal, hogy a technika és a médiák modern világában nem lehetnek nagy reményei a kultúrának. Werfel és Musil véleménye nagyon rossz fogadtatásra talált Párizsban. Mégis, egyetlen körülmény folyó politikai-kulturális vitában sincs szinte semmi hozzáfűznivalóm ahhoz, amit e két író már elmondott, és olyankor nagyon közel érzem magamat hozzájuk, azokban a percekben javíthatatlan közép-európai vagyok.

(15) Végül is, hosszú habozás után elküldte ez a levelet — Jean-Paul Sartre-nak. Igen, ő volt a világot összefogó annak ellenére, hogy az én szememben éppen ő volt az, aki — úgynevezett „elkötelezettség” elméletével — a kultúráról, mint önálló, sajátos és megingathatatlan erőről való lemondást hirdette. Akárhogy is áll a dolog, rögtön reagált barátom levelére egy írással, melyet a Le Monde-ban közöltek. Enélkül a közbelépés nélkül nem hiszem, hogy a rendőrség visszaadta volna (majdnem egy évvel később) a filozófusnak kéziratát. Sartre temetésének napján eszembe jutott prágai barátom: most már nem találna címzettet levelének.

Az 1918-1938 közötti időszak az utolsó Nyugat-élmény, amit a közép-európai országok átéltek. Sokkal jobban ragaszkodnak hozzá, mint történelmük bármely más korszakához (ezt a titokban végzett felmérések is bizonyítják). Nyugatból tehát annak tegnapi arculatát őrizték meg; azét a Nyugatót, ahol a kultúra még nem adta át a helyét.

Ezzel kapcsolatban szeretném felhívni a figyelmet egy érdekes körülményre: a közép-európai forradalmakat nem támogatták az újságok, a rádió, a televízió, egyszerűen a tömegtájékoztató eszközök. A regények, a költészet, a színház, a mozi, a historiográfia, az irodalmi folyóiratok, a kabaré-estek, a filozófiai viták, vagyis a kultúra készítette elő, hajította végre és dolgozta fel azokat. A tömegtájékoztató eszközök, amelyek egy francia vagy amerikai számára a kortárs Nyugat fogalmával keverednek össze, ezekben a forradalmakban semmilyen szerepet sem játszottak (teljes mértékig az állam szolgálatában álltak). (16)

Ezért, amikor az oroszok bevonultak Csehszlovákiába, első dolguk volt a cseh kultúrának, mint olyannak, teljes megsemmisítése. Ennek a rombolásnak hármasszok oka volt: először is az ellenzék fészékét szüntették meg; másodsor aláásták a nemzet identitását, hogy az orosz civilizáció könnyebben emészthesse azt fel; harmadsor pedig erőszakosan véget vetettek a modern idők korának, azaz annak a kornak, melyben a kultúra még a legmagasabb rendű értékek megvalósulását jelentette.

Ez a harmadik ok tűnik nekem a legfontosabbnak. Valóban, az orosz totalitarizmus civilizációja nem más, mint teljes tagadása annak a Modern idők hajnalán született Nyugatnak, mely a gondolkodó és kételkedő „ego”-ra épít és az jellemzi, hogy a kulturális alkotást úgy fogja fel, mint ennek az egyedi és utánozhatatlan „én”-nek a kifejeződését. Az oroszok betörése Csehszlovákiát a „kultúra utáni” korbba vetette és így fegyvertelenné, védtelenné tette az orosz fegyverekkel és az állam mindenható televíziójával szemben.

Megrendülve Prága lerohanásának e hármasszok tragikumától Franciaországba jöttem és megpróbáltam elmagyarázni francia barátainak a kultúrának azt a lemészárlását, ami az inváziót követően végbement: „Képzeljétek el! Az összes kulturális és irodalmi folyóiratot megszüntették! Mindegyiket, kivétel nélkül! Ilyen még soha nem történt a cseh történelemben, még a náci megszállás alatt sem!”

Barátaim erre zavarukban elnézően mosolyogtak, aminek a jelentését csak később fogtam fel. Hát igen, mikor Csehszlovákiában megszüntették az összes folyóiratot, az egész nemzet tudott erről és szorongva érezték át ennek az eseménynek óriási hordere-

(16) Mégis meg kell említeni egy híres kivételt: Csehszlovákia lerohanásának első napjaiban, a rádió és televízió titkos adásai igen figyelemreméltó szerepet játszottak. De még itt is a kulturális személyiségek hangja volt meghatározó.

jét. (17) Ha Franciaországban vagy Angliában eltűnne az összes folyóirat, senki sem venné észre, még maguk a kiadók sem. Párizsban — még a legműveltebb körökben is — társaságban tévéműsorokról vitatkoznak, nem pedig folyóiratokról. Hiszen a kultúra már átadta a helyét. Eltűnését Prágában mi katasztrófának, sokknak, tragédiának éltük meg, Párizsban viszont úgy, mint valami banális, jelentéktelen, alig észlelhető dolgot, mintha semmi sem történt volna.

12

A Birodalom szétesése óta Közép-Európa elvesztette bástyáit. Amióta Auschwitz lesöpörte a felszínről a zsidó népet, vajon nem veszítette-e el a lelkét is? És 1945-ös Európától való elszakítása óta vajon létezik-e még egyáltalán?

Igen, alkotásai és forradalmi azt mutatják, hogy „még nem pusztult el”. De ha élni annyit jelent, mint létezni annak szemében, akit szeretünk, akkor Közép-Európa már nem létezik. Még pontosabban: szeretett Európájának szemében ő már csak a szovjet birodalom egy része és semmi több, semmi több.

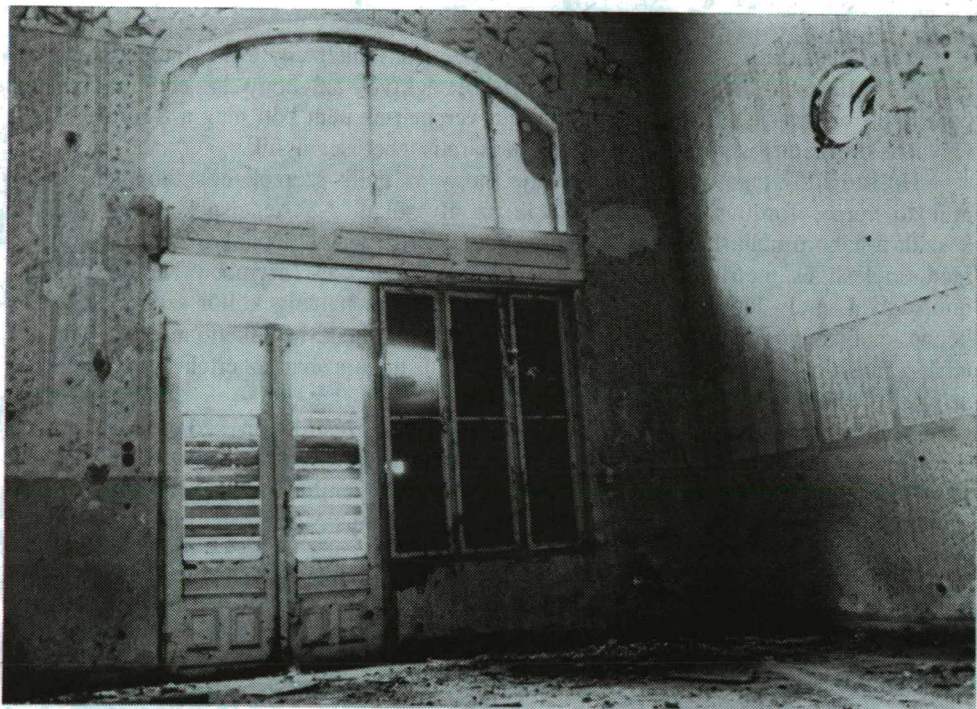
Mi csodálkozni való van ezen? Politikai rendszerét tekintve Kelethez tartozik; kultúrtörténetét illetően Nyugathoz. De minthogy Európa éppen most veszíti el kulturális identitását, így Közép-Európának csak a politikai rendszerét nézi; vagyis: Közép-Európában csak Kelet-Európát látja.

Közép-Európának így nemcsak nagy szomszédjának nyomasztó erejével kell szembeállnia, hanem az idő megfoghatatlan erejével is, mely visszafordíthatatlanul maga mögött hagyja a kultúra korszakát. Ez az, amiért a közép-európai forradalmakban van valami konzervatív, már-már anakronisztikus: elkeseredetten próbálják visszahozni a múltat, a kultúra és a Modern idők múltját, mert csak egy olyan korban, olyan világban védheti meg Közép-Európa az identitását, és lehet még egyszer az ami, ahol kulturális dimenzió is van.

Így hát az ő igazi tragédiája nem Oroszország, hanem Európa. Az az Európa, amelyért a magyar sajtóügynökség igazgatója kész lett volna életét adni, és amelyért meg is halt. A vasfüggöny mögött nem is sejtette, hogy megváltoztak az idők, és Európában Európa nem érték többé. Nem sejtette, hogy mondata, melyet telexen szétküldött sík országának határain túlra, már elavulnak számított és sohasem fogják megérteni.

Illényi Balázs fordítása

(17) A Literami noviny (Irodalmi újság) című hetilapot 300.000 példányszámmal (egy tízmillió országban) a Cseh Írók Szövetsége adta ki. Ez az újság készítette elő éveken keresztül a Prágai Tavaszt és azután szócsöve lett annak. Nem hasonlított jellegében a Time-féle hetilapokra, melyek igen elterjedtek Amerikában és Európában. Valóban irodalmi volt: hosszú művészeti cikkeket és regényelemzéseket tartalmazott. A történelmi, szociológiai és politikai cikkeket nem újságírók, hanem írók, történészek és filozófusok írták. Egyetlen európai hetilapról sem tudok századunkban, melynek ilyen fontos történelmi szerepe lett volna és amely ilyen jól töltötte volna azt be. A cseh irodalmi havilapok példányszáma tíz és negyven ezer között mozgott és a cenzúra ellenére figyelemre méltó színvonalat képviselt. Lengyelországban hasonló jelentősége van a folyóiratoknak: ma több száz(!) titkos kiadványuk van.

Vergilius Aeneise VI. énekének prózai fordításához

Vergilius Aeneise köztudottan hexameterben írott költemény. Mi célja lehet tehát a prózai fordításnak? A legnagyobb előnye kétségkívül az, hogy az eredeti szöveg pontosabb visszaadását teszi lehetővé, hisz a versmérték nem köti meg a fordító kezét. Ugyanakkor bizonyos prózaritmus alkalmazására is lehetőség nyílik.

Hosszú idők tapasztalata azt mutatja, hogy az antik szerzők hosszabb lélegzetű munkái verses fordításban nem vonzzák az olvasókat. Az Aeneisnek két fordítása készült a háború után: Lakatos Istváné és Kartal Zsuzsáé. A Lakatos-fordítás költőileg igen értékes, és metrikailag is pontos, de kissé nehézkes, szemben Kartal Zsuzsa munkájával, mely lényegesen könnyebben érthető, ám némely költői szépség elvész benne, és bizonyos metrikai pontatlanságok is előfordulnak. Mindkettőnek megvannak tehát a maga előnyei, s a jó prózai fordítás ötvözni tudja ezeket az értékeket az eredeti szöveg hívebb visszaadása mellett.

Nem csupán merész ötletéről, elszigetelt kísérletezésről van szó. Verses antik szövegek prózai változatát gyakran olvashatjuk kétnyelvű munkákban. Elég csak a népszerű angol Loeb-, vagy a francia Budè-sorozatot említenünk. Prózai fordítások olykor önmagukban is megjelenhetnek. Példa erre Ovidius Metamorphosesének sikeres német nyelvű fordítása.

Az Aeneis VI. énekének prózai fordítása egy próbálkozás, az a bizonyos „első lépés”. Az Aeneis többi tizenegy éneke, de akár más verses művek is, közérthető, könnyen befogadható prózai fordításra várnak.

Csizmazia Eszter

Vergilius: Aeneis VI. ének

— részletek —

179—211. „A vén erdőbe, a madarak magasba törő lakhelyére indultak. Dőltek a fenyők, csattogtak a fejszék a tölgyeken, hasadtak az ékektől a kőristörzsek, könnyen repedt a tölgyfa, és egymás után gördültek le a vadkőrisek a magas hegyekről. Aeneas élen járt a munkában: buzdította társait, és maga is alaposan kivette részét a favágásból. Szomorú szívvel töprengett bámulva a hatalmas erdőt, majd hirtelen könnyölgésre fakadt: „Ó, bárcsak megjelenne most az az aranyág ebben a nagy erdőben! Mert hisz igazat szólt rólad is, Misenus, ó nagyon is igazat, a jósnő.” Alighogy ezt kimondta, hirtelen galambpár ereszkedett le az égből a férfi szeme elé, és leszálltak a zöldellő földre. A derék hős felismerte anyja madarait, és boldogan fohászzkodott: „Legyetek vezetőim, ha van egyáltalán út, és vezessetek el a ligetbe, ahol a termékeny földre aranyág árnyéka borul! És te, anyám, ne hagyj cserben a bajban!”

Így szólt, majd elindult, és gondosan figyelte a madarakat: milyen jelt adnak, merre repülnek. Azok csipegettek, és mindig csak annyira szálltak előre, hogy követőik még láthassák őket. Amikor az Avernus bűzös torkához értek, sebesen felemelkedtek, majd a híg levegőt átiszelve megtelepedtek a keresett helyen, a kettős színű fán, ahol a fényesen csillogó arany előtűnt az ágak közül. Ahogy virul télvíz idején az üdelombú fagyöngy, amelyet nem tulajdon fája sarjasztott, ahogy sárga hajtásaival körülöleli a hengeres törzset, épp olyan volt az aranyló lomb az árnyas tölgyön; rezegtek a finom fémlemezek az enyhe szélben. Aeneas tüstént utána nyúlt, és mohón letörte a szívós ágat, majd elindult vele a Sibylla barlangja felé.”

295—330. „Itt kezdődött az út, mely az alvilági Acheron hajjaihoz vezet. Iszonyú sodrású, szennyes örvény tajtékzik itt, mely a Cocytusba okádja iszapját. A mocskos, ijesztő révész, Charon e vizek és folyók őre. Állán gondozatlan, bozontos, ősz szakáll, a szeme lángol, válláról csomóba fogott undorító köpeny csüng le. Rúddal hajtja és vitorlával irányítja ladikját. Így szállítja a lelkeket sötét csónakján. Öreg már, de erős és friss, hiszen isten.

Nagy tömeg özönlött sietve a partra: asszonyok és férfiak, nemes hősök ármiai, fiúk és ártatlan leánykák, ifjak, akik szüleik szeme láttára kerültek a halotti máglyára. Olyan volt ez, mint amikor az erdőn az első őszi fagytól lehullnak a levelek a fákról, vagy amikor a tenger felől a szárazföldre özönlik a sok madár, ha a hideg évszak arra kényszeríti őket, hogy átkelve a tengeren napsütötte vidékre szálljanak. Álltak és könyörögtek, hogy elsőként kelhessenek át a vízen, vágyakozva nyújtották kezüket a túlsó part felé. A kérlelhetetlen hajós azonban hol ezeket, hol azokat veszi fel ladikjába, a többieket pedig messzire űzi és távoltartja a parttól.

Aeneas megrendítette a kétségbeesett tolongás, és szánakozva így szólt: „Mondd, ó, szűz, mi ez a csödület itt a folyónál? Mit akarnak ezek a lelkek? Mi az oka a megkülönböztetésnek: miért hagyják ott néhányan a partot, mások meg miért csapkodják evezőikkel a kék vizet?” Röviden válaszolt a koros papnő: „Anchises gyermeke, isteni sarj, a mély Cocytus és a Styx mocsara van előtted, melyre még az

égiek sem mernek hamisan esküdni. Azok pedig, akiket itt látsz, a temetetlen holtak nyomorult lelkei, amott meg Charon, a révész, s akiket átvisz a vízen, azok az eltemetettek lelkei. Senki sem juthat át a zúgó folyón a túlsó partra, míg a földben nem nyugosznak csontjai. Száz évig bolyongnak és repdesnek a part körül, míg végre átjutnak, és megláthatják a hön óhajtott vizeket.”

548—627. „Amint Aeneas körülhézett, egy hármás fallal övezett magas építményt pillantott meg a baloldali szikla lábánál; az alvilág gyors folyója, a Phlegethon ölelte körül lángfolyamával, zuhogva, köveket hányva. Szemben egy hatalmas kapu volt, melynek oszlopai kemény fémből készültek, hogy ne csak férfierő, de még maguk az égilakók se téphessék ki sarkából. Egy nagy vastorony meredt az ég felé. Éjjel-nappal éberem őrzi a bejáratot Tisiphone, felgyűrt, vériszamos köpenyében. Nyögés és vad ütlegek, vas csikorgása és lánc csörgése hallatszik innen. Aeneas megtorpant, és reszketve fülelt a rajra: „Mondd, szűz, miféle bűnöket követtek el, és milyen büntetéssel lakolnak? Mit jelentsen ez az égig ható szörnyű jajgatás?” A jósnő e szavakkal válaszolt: „Ó, teucrok derék vezére, büntelenek nem léphetik át a bűnösök küszöbét. De engem maga Hecate ismertetett meg az istenek büntetéseivel, amikor az avernusi berek őrzőjéül rendelt; sorra megmutogatott mindent. A knosszoszi Radamanthus az úr ebben a félelmetes birodalomban: meghallgatja és megbünteti a hazudozókat, kikényszeríti a vallomásokot, hogy ki milyen bűnökkel kapcsolatban halogatta az isteneknek járó engesztelő áldozatot egészen a halálig, amikor már késő volt, s még örvendezett is a hiábavaló csaláson. A bosszúszomjas Tisiphoné rájuk ront és megkorbácsolja a bűnösöket, fenyegetően tartva baljában a tekergő kígyókat, s nővérei kegyetlen csapatát hívja. Végre szörnyű csikorgással megnyílnak az elátkozott kapuk. Látod, micsoda őr ül az előcsarnokban, miféle szörnyalak óvja a bejáratot? Belül pedig ötven sötét torkával egy rettenetes hydra tanyázik. Maga a Tartarus kétszer annyira nyúlik a mélybe, mint amekkora utat az égbenyúló Olymposzt kémlelő tekintet bejár. Itt vannak a Titánok, a Föld egykori gyermekei, akiket villámcsapás taszított le az alvilág legfenekére. Itt van a két óriás Aloida, akik arra vetemedtek, hogy a hatalmas eget kezükkel leszakítsák, és Juppitert égi lakából kiűzzék. Itt tölti szörnyű büntetését Salmoneus is, aki Juppiter villámain és az Olympos dörgését merészelte utánozni: négylovas kocsijával, fáklyát lobogtatva vonult a görög törzsek között Elis közepén át, ujjongott, és esztelenül isteni tiszteletet követelt önmaga számára. Ő, aki keréközeggel és lódobogással utánozta a mennydörgést és a megismételhetetlen villámlást! Ám a nagyhatalmú Juppiter lecsapott rá villámaival a sűrű fellegekből (nem fáklyával, nem szurokfenyőtől füstös lánggal), és örvénylő viharral a mélybe taszította. Ott láttam Tityost is, mindenek őspanyjának, a Földnek szülöttét, akinek teste kilenc ingerumot borít be. Egy szörnyen nagy keselyű tépi horgas csőrével egyre a máját, marcangolja az újra és újra kinövő belsőségeit. Szinte a testében tanyázik, és nem hagy nyugtot az újraéledő beleknek. Minek említsem a lapithákat, Ixiont vagy Peirithoost? Fölöttük egy rettenetes kő, minden pillanatban megcsúszhat, olyan, mintha máris zuhanna. Fénylenek a kerevetek aranyló fejtámlái, előttük a királyi pompával elkészített lakoma, de ott fekszik a legidősebb Furia, és nem engedi, hogy megérintsék az asztalt. Rögtön felpattan, magasba emeli fáklyáját, és rájuk rivall. Itt várják méltó büntetésüket azok, akik életükben gyűlölték fivérüket, elkergették atyjukat, becsapták védencüket, vagy megszerzett javaikra rátelepedtek és nem adták ki

hozzátartozóiknak az őket megillető részt (ezekből van a legtöbb). Itt vannak a meggyilkolt házasságtörők, valamint azok, akik hamis ügyért fogtak fegyvert, és nem állották becsapni uraikat. Ne kérd, hogy elsoroljam, milyen bűn, miféle szerencsétlenség juttatta ide ezeket a férfiakat, és mi a büntetésük! Vannak, akik súlyos sziklákat görgetnek, és vannak, akik kerekük külőire kötözve kinlódnak. Itt van és örökre itt marad a szerencsétlen Theseus; a nyomorult Phlegyas pedig mindenkit figyelmeztet, és így tesz tanúságot az árnyékbirodalomban: „Halljátok a szót: szeressétek az igazságot, és ne vessétek meg az isteneket!” Ez itt pénzért eladta hazáját, aranyát zsarnokra cserélte, az ott jó pénzért törvényeket hozott vagy törölt el, amaz meg leánya ártatlanságát mocskolta be tiltott nászért epedezve. Sokan vannak, akik istentelen bűnre vetemednek, és bátran végre is hajtják irtózatot tettüket. Ha száz ajkam meg száz nyelvem, és ércnél erősebb hangom lenne, akkor sem tudnám elsorolni valamennyi bűnt, és sorjában elmondani minden büntetést.”

Csizmazia Eszter fordítása

Martialis

Epigrammák

- III.32 *Kérded, Matriniám, öreget tudnék-e szeretni?
Tán öreget tudnék, ámde te már alig élsz.
Tudnám én Hecubát, Niobét is, Matriniám, ha
Az nem lenne kutya, s szikla ne lenne emez.*
- X.22 *Miért kenem be krémmel állam vastagon
S minek cerussa, hogyha nincs seb ajkamon —
Kérded Philaenis? Hogy ne kérjed csókomat!*
- I. 33 *Míg egyedül van Gellia, nem sír apja halálán;
Bárki ha jön, mindjárt ontja hazug könnyűit.
Nem szívből zokog az, ki a könnyeiért kér, Gellia, pálmát:
Kit bús gyásza gyötör, nem keres az tanukat.*
- I. 64. *Szép vagy s nőies is, Fabulla, tudjuk,
És dús is: van-e tán, ki ezt tagadja?
Ám önnönmagadat mikor dicséred,
Sem nőies nem vagy, se szép, se gazdag.*

Benséné Bánki H. Klára fordításai

Papp p Tibor

renga

*Hokku-val indul.
— sok kurta morásnak ez
vált szabályává.*

*Felesel rá vakiku:
Kelepelő kétszer hét.*

*„Rövid dal” hasadsz
már. — Tövíg, ha szellő jár
sajogni megszűnsz.*

*Égi tankából szakadsz.
Régi láncdalt a nap költ.*

*Völgyhátat dugdos
a tél. — Tölgyágot földig
ítél hajolni.*

*Patak tapad az égre.
Havat hord ezer felleg.*

*Hajó orozta
furcsa mag. — Haló tűzben
lélek nem lohad.*

*Üszköt kósza madár szab.
Tüsköt kutat, s gyöngyöt kap.*

*Renga-lánc ölel
ójapán táj. — Reng a vers,
hont itt nem talál.*

*Földet emészt el a mag.
Zöldet ígér, mégsem ad.*

*Árát a szépnek
meg nem tagadtad. — Szárát
a volt fm űzi.*

*Ereit futja élet.
Levelit festi ábránd.*

*Rónatepsibe
fényt a jégverés fojt. — Ró
napterhelt ígét.*

*Jajdalt az eső szitál.
Hajnalt vak senki kiált.*

Magyari Barna:

Éjszakai pillanatok szobámból

*Babits zoknijában oson a csend
a magány kajlán rakta fejére
Vajda kalapját
Arany szülőföldjét
ágyam köré görgeti
görgeti a nyugalom*

*az éjszaka tizennyolc karátos hallgatásából
gyűrűket készítek Lédának
Csokonai kis mosolyát a székre állítom
míg emlékeit kiporszívózza a pillanat*

*Karinthy egyfolytában röhög
mióta hallotta
amint szüette favicceit
a tévében előadta egy humorista*

*rideg sorsára felkapja a nagykabátot
József Attila
s szalad
mondana valamit
de a balatonszárszói tehervonat kerekeiről
leugatja a halál*

Szakállat növeszt a giliszta
(avagy helyzetképek természetóráról)

*ma sem borotválkozott
szakállat növeszt a giliszta
légy mama éppen tereget
sok pelenkát piszkít a pondró*

*fülembe folyamatosan tojja
meddő petéit az ismeret
képzeletem örökzöld lombján
hernyók ellen permetez a pillanat*

*számológéppel összeadja
tetteit a dúshajú hülyeség
s én unottan bámulom
amint egy csiga hátán — nyereg nélkül —
lovagol az idő*

**A Hétvilág és a Szegedi Egyetem
irodalmi pályázatának eredményhirdetése**

A kategória — próza, vers, esszé.

1. díj: Papp Tibor (Rollo) Jugoszlávia, vers — 1500,- Ft,
Pásztor Sándor (BLUES) Jugoszlávia, próza — 1500,- Ft.
2. díj: Domokos Johanna (pályázat) Románia, vers — 1000,- Ft,
Mikó Sándor (Amicus) Magyarország, próza — 1000,- Ft.
3. díj: Márkus Krisztina (tréning) Magyarország, vers — 500,- Ft.

Biztató dicséretben részesülnek:

Molnár Vilmos (m.v.) Románia, próza,
Benedek Szabolcs (BORS ŐRMESTER) Magyarország, próza,
Pannonymus (a fiatal pályázó kérésére nevét nem hozzuk nyilvánosságra).

B. kategória — műfordítás — próza, vers, esszé.

1. díj: Benséné Bánki H. Klára (Claudius) — Mezőkovácsháza — 2000,- Ft,
Martialis — epigrammák,
Csizmazia Eszter (Fagyöngy) — Sopron — 2000,- Ft.
Vergilius — Aeneis VI. ének.
2. díj: Józán Ildikó (Noël) — Budapest — 1000,- Ft.
René Char — versek,
Illényi Balázs (Sára) — Szeged — 1000,- Ft,
Milan Kundera — esszé.
3. díj: Jáger Attila (Vadász) Jugoszlávia — 500,- Ft.
Slatko Matković — próza.

A bírálóbizottság leíró és értékelő megjegyzései a szépirodalmi pályázatra beérkezett munkákról:

A Hétvilág pályázatára 37 szépirodalmi küldemény érkezett. Ennél valamivel kevesebb szerzőtől (néhányan több csomaggal is kísérleteztek), mintegy 150 művet kaptunk, összesen körülbelül 12 ív terjedelemben. Egy művet küldő pályázó kevés volt, átlagosnak 3—6 mű vehető szerzőnként, érkezett néhány szerkesztett kötet, kötetrészt, ciklus, néhányan pedig valószínűleg teljes eddigi életművükkel tiszteltek meg bennünket.

A pályázatot mennyiségileg teljes mértékben sikeresnek tartjuk. Különösképpen örvendetes, a határainkon túl élő magyarok, a gimnazista korú pályázók és a prózaírók nagy száma. A mai magyar irodalom gyakran emlegetett problémái — úgy tűnik — a legfiatalabbakat nem érintik. Azt gondoljuk, emiatt is született igen sok jókedvű és szellemes jelige (az említettekén kívül például: Kezdő, Sysiphos - A. Noktúr. Kicsi és pont nélkül, vízesen indult, „Köztetek lettem én bolond...”, Iván, „Világszellem”, „Szellem és Szerelem”, Pályázat, Vackor, Ciklámén).

A kiváló jeligék sora azonban — bár örömünkre szolgált — mégsem tudta ellensúlyozni azt a különösen kemény, és némely ponton kifejezetten terhes munkát, amit a pályázat teljes, alapos elolvasása jelentett. Egyfelől nagyon sok kézzel írt, erősen javított vagy éppen javítatlan, íráshibákkal terhes kéziratot kaptunk. A tiszteletlenül kezelt saját kézirat mindenképpen intő jel: féltő, hogy az önértékelés hiányaira mutat rá. Amiképpen talán az önértékelés túlságaira a kritikátlan, válogatás nélküli életműküldemények vetnek fényt. A pályázat egészére sajnos az önitélet súlyos hiányosságai jellemzők — ami személyes okok mellett valószínűleg a gyengécske magyar kritikai gyakorlat következménye is. Számos szerzőn érezhető a kritikus olvasók hiánya. Amikor tehát a pályázati anyag minőségét tekintve csalódást éreztünk, tudtuk azt is, hogy a művek gyengesége nem jelenti egyben az alkotók tehetségtelenségét is. Szembeötlő és nyilvánvaló például, hogy a költők a hagyomány megismerésében és elsajátításában még nem jutottak túl a Nyugat szerzőin, vagy ha igen, Nagy Lászlónál fiatalabb költő nyoma akkor sem fedezhető fel rajtuk, ahogyan a prózaírók között is modernnek tűnnek a Kafkát, Bulgakovot, Örkényt, esetleg helyenként Borgest vagy Hajnóczyt olvasó kevesek. E némiképp régimódi tájékozódás természetesen nem csupán a szerzőkön múlt, amit mi sem mutat jobban, mint hogy a határainkon kívül élő magyar szerzőkre, pályázókra nem is jellemző. Ami nagyon elgondolkodtató. Miként az is, hogy vajon felépíthető-e erre a félmúlt jellegű hagyományra az az imitációra épülő, az invenciót erőteljesen mellőző poétika, ami a pályázat véletlenszerű korpusza mögött mégiscsak felsejlik.

Mindennek értelmében Papp Tibor pályázatában az alternatív hagyományszálak érzékeny keresését, Pásztor Sándoréban az ötleteli, míves kispózái teljesítményt, Domokos Johannáéban a legmodernebb magyar költészet recepciójának természetességét, Mikó Sándoréban az invenciót imitációval elegyítő lendületet, Márkus Krisztináéban pedig a kulturáltan ironikus tehetséget tartottuk díjazásra méltóan jelesnek. Emellett dicsérendőnek látjuk Molnár Vilmos hangulat- és fiktív világ-teremtő nyelvi erejét. Benedek Szabolcs jól moderált katasztrófizmusát és PANNONYMUS aggályosan rögzített közérzetének pontosságát.

Közös örömünk tehát talán nem túl nagy, talán korai is — de van.

*Ilia Mihály
Ötvös Péter
Szilasi László*

B. kategória: — műfordítás — próza, vers, esszé.

A pályázatra 15 jeligés műfordítás érkezett, angol, francia, német, orosz, finn, szerb, latin, török és ógörög nyelvű irodalmi művek fordításai. A pályázatot meghirdető lapok szerkesztői, a lektorok nyelvi, illetve irodalmi minősítése után döntöttek a pályázatok díjazásáról. A beérkezett pályaművek aránylag csekély száma lehetőséget nyújtott az arra érdemes művek mindegyikének jutalmazására. Az elbírálás során fontos szempont volt az eredeti művek irodalmi értéke — több pályázó nyelvi ismerete nem bontakozhatott ki a lektúr — stb. irodalom fordítása során, például az orosz és a török novellák esetében. Viszont örömmel tapasztaltuk, hogy a jelentékeny műveket pontos, igényes munkával fordították magyarra a — díjazott — pályázók.

A Hétvilág és a Szegedi Egyetem Szerkesztősége.

A pályázatra érkezett műfordítások lektorai: angol: Novák György; finn: Szántó F. István; francia: Martonyi Éva, Albert Sándor; ógörög, latin: Baka István, Ferge Gábor, Tar Ibolya; német: Kabona Tünde; szerb: Predrag Mandić, Zsoldos Sándor.

Ez szintén I.

PÁLYÁZAT

*„... a kritikus... legyen fesztelen
beszélgetőtársa annak, akiről ír,
ne írjon róla, hanem beszélgessen vele.”*
(Mrozek)

A Hétvilág irodalmi-kritikai folyóirat (Szeged, JATE BTK) pályázatot hirdet a legújabb magyar irodalom alkotásairól szóló írásokra.

Pályázni lehet — legfeljebb nyolc gépelt oldal terjedelemben — olyan, eddig még nem publikált írással, melynek tárgya 1980 után megjelent, 40 évesnél fiatalabb szerző műve. A pályázók felső korhatára 25 év.

A bírálóbizottság tagjai:

Dr. Zentai Mária, docens, JATE BTK
Pongrácz Tibor, tudományos ösztöndíjas, Lukács-archívum
Mikola Gyöngyi, szerkesztő, POMPEJI.

A pályázat jelíges, ezért a pályázók egy lezárt borítékban mellékeljék nevüket és címüket.

Beküldési határidő: 1991. június 15.

Várható eredményhirdetés: 1991. szeptember.

A szerkesztőség címe: **Hétvilág**

6722 Szeged, JATE BTK
Egyetem u. 2—6. I. sz. Irodalomtörténeti Tanszék
(Ötvös Péter).

Díjazás: 1. 5000 Ft,
2. 3000 Ft,
3. 2000 Ft.

A pályázat eredményhirdetését és az arra érdemes írásokat a Hétvilág 5. száma, 1991 őszén fogja közölni.

Szerzőink

Jáger Attila: Törökbecsén (Jugoszlávia) él, gimnáziumi tanuló.

Domokos Johanna (1970. VIII. 28., Szováta): Jelenleg II. éves finnugor—altajisztika (Szeged), magyar—angol (Kolozsvár) szakos hallgató.

Józan Ildikó: az ELTE BTK IV. éves magyar—francia szakos hallgatója.

Kylie Minogue

Csizmazia Eszter: 1969-ben született Sopronban, a JATE BTK IV. évfolyamán orosz—latin szakos hallgató.

Benséné Bánki H. Klára: 1967-ben született Orosházán. A JATE Bölcsészkarán orosz—latin szakos diplomát szerzett. Jelenleg a mezőkovácsházi Hunyadi János Gimnáziumban tanít.

Papp Tibor: Közép-bácskai költő.
1970-es évjárat.

Magyari Barna: Nagyszalontán született 1965-ben. Magyarországra településének napja: 1988. március 11. 1985 óta publikál, több folyóiratban, napilapban jelentek meg versei, publicisztikai írásai. Költeményeivel két éve rendszeresen szerepel a nyugati sajtóorgánumok hasábjain. Szívnonalas verseiért 1989-ben, Egerben Nívó-díjat kapott. Jelenleg a Békéscsabai Tanítóképző Főiskola testnevelés tagozatos hallgatója.

Illényi Balázs: 1968. dec. 11-én született Budapesten. 1983—87-ig a budapesti Piarista Gimnáziumban végezte a középiskolát. Jelenleg a JATE bölcsészkarán III. éves történelem—francia szakos hallgató.

Megjelent a Pompeji 1991/1-es száma

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

TOLNAI OTTÓ

az azúr talpú krisztus

MARTIN BUBER

Haszid történetek

PÁL JÓZSEF

Ecóról

GAUSZ ANDRÁS

Nietzsche és az idealizmus

SZEGED, 1991. 1.